

LA CONCEPCIÓ HISTÒRICA DE LA LLIBERTAT REPUBLICANA PER ENTENDRE EL MÓN ACTUAL

I UNA PROPOSTA IMMEDIATA

El propòsit d'aquest escrit és presentar els aspectes fonamentals en què es basa la sessió del postgrau *Idees i experiències polítiques transformadores*. De manera breu: liberalisme, republicanisme i la proposta de la renda bàsica incondicional com a concreció al segle XXI d'un mitjà per aconseguir l'existència material garantida republicana.

Ens interessa la distinció entre liberalisme polític i liberalisme acadèmic. El primer té una vida de poc més de dos segles, és el liberalisme que realment ha existit al llarg dels segles XIX, XX i el que portem del XXI. El liberalisme acadèmic, en canvi, és una amalgama en la qual poden entrar autors que políticament se situarien molt a la dreta, altres en el centre i, finalment, altres a l'esquerra més o menys moderada. Dins del liberalisme acadèmic poden trobar-se moltes subespècies: libertarià, igualitarista, propietarista...¹ ¿Què tenen en comú aquestes teories de la justícia acadèmiques liberals? Segons un dels destacats filòsofs liberals, el que tenen en comú és “una concepció que prohibeix tota jerarquia de les diverses concepcions de la vida bona que puguin trobar-se en la societat”².

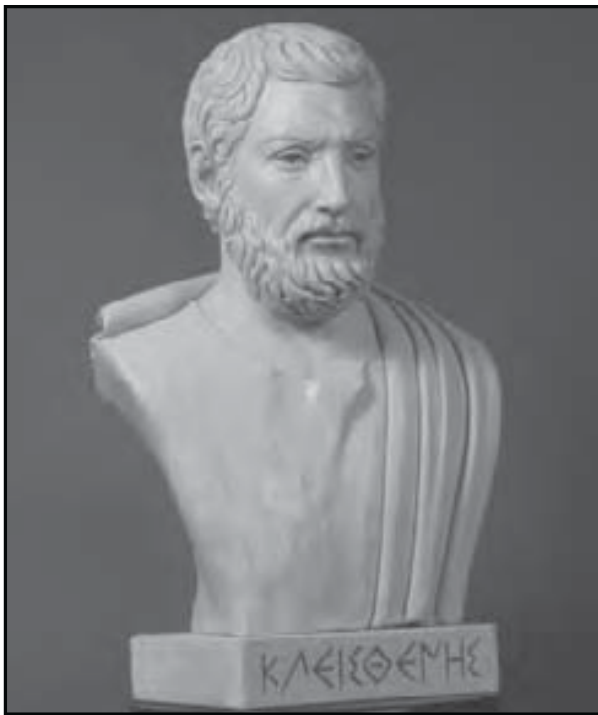
El liberalisme polític neix en les Corts espanyoles de Cadis (1812) i després es difon pel món³ (Domènech, 2009: 7). Té doncs dos segles gairebé exactes. Així que és un greu error presentar, entre d'altres, John Locke, Adam Smith o Immanuel Kant com a liberals (alguns posen també Maximilien Robespierre! com a liberal). El primer va morir en 1704, el segon el 1790 i el tercer el 1804. I Robespierre el 1794. Difícilment podien ser partidaris o components d'una cosa que no s'havia inventat. Correspon als historia-

dors continuar analitzant el paper històric del liberalisme polític, així com la seva vella enemistat amb la democràcia, la llibertat i la igualtat⁴.

Més interessant des d'un punt de vista filosòficopolític és el republicanisme. Ens limitarem a dues distincions: el republicanisme històric (que al seu torn es divideix en oligàrquic i democràtic). N'hem d'apuntar amb justícia una tercera, el neorepublicanisme acadèmic degut, entre d'altres, a Quentin Skinner, J.G.A. Pocock i, potser especialment, a Philip Petit, però que aquí no es desenvoluparà.⁵

El republicanisme és una tradició de més de dos mil anys. Noms que s'han associat al republicanisme antic són, en la versió democràticoplebea, els d'Efialtes (?-461 a.n.e.), Pèricles (495-429 a.n.e.), Protàgores (485-411 a.n.e.) o Demòcrit (470/460-370/360 a.n.e.); en la versió antidemocràtica, els d'Aristòtil (384-322 a.n.e.) o Ciceró (106-43 a.n.e.). Aquestes dues grans variants apareixen també al món modern. La variant democràtica aspira a la universalització de la llibertat republicana i a la consegüent inclusió ciutadana de la majoria pobra, i fins i tot al govern d'aquesta majoria de pobres. L'antidemocràtica pretén l'exclusió de la vida civil i política dels qui viuen per les seves mans i el monopoli del poder polític per part dels rics propietaris. Noms que s'han de relacionar amb el renaixement modern del republicanisme són, entre d'altres, els de Marsili de Pàdua (? -1342), Maquiavel (1469-1527), cert Montesquieu (1689-1755), John Locke (1632-1704), Rousseau (1712-1778), Kant (1724-1804), Adam Smith (1723-1790), Jefferson (1743-1826), Madison (1751-1836), Robespierre (1758-1794) i Marx (1818-1883).

La tradició republicana democràtica cal buscar-la a l'Atenes posterior al 461 abans de la nostra era. Allà va triomfar el programa demo-

“ Important és assenyalar que 'democràcia' significava per als grecs 'govern dels pobres' (lliures).”

cràtic revolucionari del món clàssic que podem resumir en: 1) la redistribució de la terra; 2) la supressió de l'esclavitud per deutes; i 3) el sufragi universal acompanyat de prou remuneració (*misthón*) per als càrrecs públics electes. Important és assenyalar que “democràcia” significava per als grecs “govern dels pobres” (lliures)⁶.

Qualsevol que siguin les seves diferències en altres respectes, els esmentats autors comparteixen almenys dues conviccions.

Una: que ser lliure és estar exempt de demanar permís a un altre per viure o sobreviure, per existir socialment; qui depèn d'un altre particular per viure, és arbitràriament interferible per ell, i pel mateix, no és lliure. Qui no té assegurat el dret a l'existència per manca de propietat, no és subjecte de dret propi *sui iuris*, viu a mercè d'altres, i no és capaç de conrear ni menys d'exercitar la virtut ciutadana, precisament perquè les relacions de dependència i subalternitat el fan un subjecte de dret aliè, un *alieni iuris*, un alienat.

I l'altra: que siguin molts (democràcia plebea) o pocs (oligarquia plutocràtica) aquells a qui assoleixi la llibertat republicana, aquesta, que sempre es basa en la propietat i en la independència material que d'ella deriva, no podria mantenir-se si la propietat fos tan desigual i polaritza-

dament distribuïda, que uns quants particulars estiguessin en condicions de desafiar la república, disputant amb èxit al comú de la ciutadania el dret a determinar el bé públic.

La tradició republicana oligàrquica (i antidemocràtica) es va negar, per diferents motius, a universalitzar la propietat. El republicanisme democràtic i no democràtic (o oligàrquic) comparteixen la perspectiva que la propietat és condició de llibertat. Tanmateix, així com el republicanisme no democràtic sosté que els no propietaris han de ser exclosos de la ciutadania, el republicanisme democràtic defensa que s'han d'assegurar els mitjans perquè tota la ciutadania sigui materialment independent.

S'haurà observat que la propietat és fonamental per a la tradició republicana. La definició de propietat que avui ha triomfat i sobre la qual molts filòsofs polítics liberals i libertarians han construït el seu cos doctrinal va ser la que al segle XVIII William Blackstone va caracteritzar com “el domini exclusiu i despòtic que un home exigeix i exerceix sobre les coses externes del món, amb exclusió total de qualsevol altre individu en l'univers.” El liberalisme la va fer seva. Aquesta concepció és només una de les formes històriques de la propietat, però de gran importància ja que constitueix la base de gran part dels Codis civils actuals.⁷ I prové del dret civil romà. Però no ha estat, tornem a repetir-ho, l'única forma històrica de propietat. Una altra forma és la propietat entesa com a “control” sobre el recurs posseït, control que confereix independència material. Aquesta és la forma de propietat que interessa al republicanisme. En aquesta tradició, la independència que confereix la propietat no és un assumpte de mer interès propi privat, sinó de la importància política més gran, tant per a l'exercici de la

La propietat és fonamental per a la tradició republicana. La independència que confereix no és un assumpte de mer interès propi privat, sinó de la importància política més gran, tant per a l'exercici de la llibertat com per a la realització de l'autogovern republicà, ja que tenir una base material assegurada és indispensable per a la pròpia independència i competència polítiques.”

llibertat com per a la realització de l'autogovern republicà, ja que tenir una base material assegurada és indispensable per a la pròpia independència i competència polítiques.

Compari's la concepció de la propietat “despòtica i excoent” de Blackstone amb la d'un republicà eminent, Robespierre, el qual per establir la legitimitat de la propietat proposava els següents articles:

“Art. 1. La propietat és el dret que té cada ciutadà de gaudir i disposar de la porció de béns que li garanteix la llei.

Art. 2. El dret a la propietat està limitat, com tots els altres, per l'obligació de respectar els drets aliens.

Art. 3. No pot perjudicar ni la seguretat, ni la llibertat, ni l'existència, ni la propietat dels nostres semblants.

Art. 4. Tota possessió, tot tràfic que violi aquest principi és il·lícit i immoral.”

Podem concretar la relació entre propietat i llibertat en la concepció històrica republicana resumidament gairebé en forma de tesi⁸:

El republicanisme gira entorn de la idea, central en l'esmentada tradició, que els individus no poden ser lliures si la seva existència material no es troba garantida políticament.

En la tradició històrica republicana, el problema de la llibertat es planteja així⁹.

X és lliure republicanament (dins de la vida social) si:⁹

a) Té una existència social autònoma i, en conseqüència, pot viure pels seus propis mitjans (normalment, la seva propietat), amb el que no depèn de cap altre particular per viure;

b) Ningú no pot interferir arbitràriament (és a dir, il·lícitament o il·legalment) en l'àmbit d'existència social autònoma de X (en la seva propietat);

Amb la qual cosa:

c) La república pot interferir lícitament en l'àmbit d'existència social autònoma de X, sempre que X estigui en relació política de parigualtat amb tots els altres ciutadans lliures de la república, amb igual capacitat que ells per governar i ser governat;

d) Qualsevol interferència (d'un particular o del conjunt de la república) en l'àmbit d'existència social privada de X que faci malbé aquest àmbit fins a fer-li perdre a X la seva autonomia social, posant-lo a mercè de tercers, és il·lícita;

e) La república està obligada a interferir en l'àmbit d'existència social privada de X, si aquest àmbit privat capacita a X per disputar amb possibilitats d'èxit a la república el dret d'aquesta a definir el bé públic. És a dir, la república ha de garantir a tota la ciutadania la llibertat republicana.

Finalment:

f) X està consolidat en la seva llibertat civi-copolítica per un nucli dur –més o menys grande drets constitutius (no purament instrumentals)¹⁰ que ningú no pot arrabassar-lo, ni pot ell mateix alienar (vendre o donar) a voluntat, sense perdre la seva condició de ciutadà lliure.

El republicanisme oligàrquic i el republicanisme democràtic han compartit la mateixa concepció de la llibertat –els individus no poden ser lliures si la seva existència material no està garantida–; la diferència rau en el fet que la porció de la població cridada a tenir garantit el dret a l'existència material no és per a ambdues formes de republicanisme la mateixa.

Per al republicanisme oligàrquic, la llibertat només ha d'assolir aquells homes que tenen alguna forma de propietat, algun conjunt de recursos materials que els faci independents. Al contrari, per al republicanisme democràtic la llibertat ha

“ Rics i pobres com s'ha entès en la tradició republicana significa, ja des d'Aristòtil, gent que té l'existència material garantida, la independent, i gent que no la té i depèn d'altres per a tal existència, la dependent.”

d'assolir tots els homes i dones que viuen en la comunitat. Tots els individus han de tenir la seva existència material políticament garantida.

És important advertir que el republicanisme no entén la igualtat com a igualtat de recursos; ans al contrari, concep la igualtat com el que podríem denominar “llibertat recíproca”. En efecte, la igualtat, la reciprocitat a l'exercici de la llibertat emergeix en una comunitat en què les institucions polítiques reconeixen la igualtat civil de tots els seus membres i, per tant, confereix a tots ells l'estatus d'actors socials materialment independents.

La principal distinció que s'ha de fer per comprendre les societats contemporànies és la distinció entre rics i pobres. Rics i pobres com s'ha entès en la tradició republicana significa, ja des d'Aristòtil, "gent independent" i "gent dependent" (d'altres). Gent que té l'existència material garantida, la independent, i gent que no la té i depèn d'altres per a tal existència, la dependent. Aquesta distinció és normativament

més rellevant per calibrar l'abast de la llibertat que les distincions estrictament estadístiques, per útils que puguin ser en altres aspectes, que emanen de l'ús de criteris de rics i pobres basats en els nivells d'ingressos. En les societats contemporànies, la gent rica té un conjunt de recursos materials que els garanteix l'existència, i la gent pobra sol haver de vendre's a si mateixa, cinc dies a la setmana o més, als propietaris d'aquests recursos materials a fi de subsistir, habitualment convertint-se en treballadors assalariats.

No obstant això, és important prendre consciència que, a més d'aquest "terra", s'ha de considerar també la introducció d'algun tipus de "sostre". Vegem per què. En les societats capitalistes d'avui dia, aquells individus o grups d'individus que posseeixen grans sumes de recursos materials –especialment les empreses transnacionals i els seus grans propietaris– tenen la capacitat d'interferir arbitràriament en el conjunt d'oportunitats de milions de persones: tenen la capacitat de modelar l'estructura dels mercats i de condicionar la naturalesa d'economies senceres; tenen la capacitat d'imposar, al si de les unitats productives, les condicions de treball dels qui en depenen per viure; tenen la capacitat de desposseir milions de persones pobres –dependents– dels mitjans necessaris per sostenir, tant en països pobres com en països rics, maneres tradicionals o alternatives de gestionar l'àmbit productiu; tenen, finalment, la capacitat de condicionar l'agenda i les decisions polítiques. Tal com un perspicax Louis Brandeis, (1856-1942), jutge del Tribunal Suprem dels Estats Units de 1916 a 1939, va deixar palmàriament apuntat: “podem tenir democràcia o podem tenir riquesa concentrada en poques mans, però no podem tenir ambdues coses”.

Arribats aquí, és el moment d'introduir breument la justificació republicana de la Renda Bàsica (RB). Una RB d'una quantitat almenys igual al llindar de pobresa és la millor manera, en les societats contemporànies, de garantir l'existència material al conjunt de la població, d'acord amb l'ideari del republicanisme democràtic. Esmentàvem que la independència, l'existència material, la base autònoma (són expressions aquí perfectament permutables) que confereix la propietat és condició indispensable per a l'exercici de la llibertat. D'aquí la idea suggerida per part dels defensors republicans de la RB: “universalitzar la propietat”. Universalitzar la propietat s'ha d'entendre de forma metafòrica. Universalitzar la propietat ha de ser entès aquí de forma equivalent a garantir a tots l'existència material. Tal com s'ha mostrat, el republicanisme democràtic es troba fortament compromès amb la causa de la independència socioeconòmica dels individus. El seu objectiu principal és la garantia que aquests siguin independents tant de la caritat –pública i privada– com de la possible arbitrarietat dels anomenats “ocupadors”, és a dir, dels propietaris. Quines són les esferes de llibertat (republicana) que una RB podria obrir? Resulta especialment aclaridor analitzar totes aquestes consideracions en relació amb el cas dels treballadors assalariats. La RB, en conferir als treballadors un poder de negociació més gran –o, dit en termes més dràstics però potser més precisos, un poder de resistència més important davant les repetides agressions per part dels “ocupadors”–, permetria a aquells enfrontar-se als processos de negociació laboral amb més possibilitats d'aconseguir (part de) els seus objectius. En efecte, sembla evident que als treballadors els resultaria més fàcil –i més segur– amenaçar d'abandonar la mesa de negociació si tinguessin quantitats significa-

“ A més vulnerabilitat en les possibilitats de perdre el lloc de treball, major és la disposició a acceptar l'empitjorament en les condicions laborals, no només monetàries. Una situació com la que podem constatar a finals de 2017 amb una experiència de diversos anys de deteriorament de les condicions de vida i treball de gran part de la població.”

D64

tives –i significativament segures– de recursos econòmics a la seva disposició, la capacitat per realitzar amenaces creïbles presenta una alta correlació positiva amb el poder de negociació dels agents. En suma, sembla raonable pensar que la seguretat en la renda aconseguida a través d'una RB permetria que els treballadors no es veïessin forçats a acceptar qualsevol tipus d'oferta d'ocupació. Michal Kalecki, que va mantenir una relació intel·lectualment molt estreta amb altres grans economistes com Joan Robinson, Piero Sraffa, John Maynard Keynes, entre altres, que va realitzar importants contribucions a la teoria del cycle econòmic, es va referir a l'“efecte disciplinador” de l'atur. Aquest autor assegurava que com més ens apartem de la plena ocupació, més augmenta l'efecte disciplinador de la força de treball. A més vulnerabilitat en les possibilitats de perdre el lloc de treball, major és la disposició a acceptar l'empitjorament en les condicions laborals, no només monetàries. Una situació com la que podem constatar a finals de 2017 amb una experiència de diversos anys de deteriorament de les condicions de vida i treball de gran part de la població. Es dispara aquest efecte disciplinador a què es referia Kalecki: l'alternativa de quedar-se sense feina sempre és pitjor a la d'acceptar condicions de treball cada vegada pitjors. Fins i tot alguns economistes han arribat a justificar aquesta situació afirmant tan ufanosament que “pitjor que tenir una feina dolenta és no tenir-ne cap”. Amb una RB, l'efecte disciplinador a què es referia Kalecki quedaria enormement debilitat quan no tallat d'arrel. Efectivament, el poder de negociació de la classe treballadora augmentaria amb una RB. Molts treballadors se sentirien més protegits que ara per negar-se a acceptar condicions de treball que s'han arribat a qualificar de semiesclaves.

La RB, doncs, podria actuar com una mena de caixa de resistència sindical. D'aquesta manera, des del moment que la sortida del mercat de treball –la *fallback position*– resultés practicable, les relacions laborals es mostrarien menys coercitives. Així, la seguretat en els recursos econòmics capacitaria els individus, primer, per rebutjar de forma convincent i efectiva situacions alienadores, la qual cosa implicaria un descens dels nivells de dominació; i, segon, per planificar i portar a la pràctica formes d'organització del treball alternatives, el que, a la fi, es traduiria en més graus d'autorealització.

L'autèntic sentit polític republicà d'una mesura com la RB rau, doncs, en el reconeixement de l'existència de relacions de poder que sembren tota la vida social –les relacions de poder que expliquen la “decisió” per part dels treballadors de firmar qualsevol tipus de contracte de merda– i en la concessió a la part més dèbil de les esmentades relacions dels recursos necessaris per poder fer front amb solvència i en condicions de (major) igualtat el procés de presa de decisions respecte als plans de vida propis •

-
- 1 Per a un repàs de diferents teories liberals acadèmiques, Daniel Raventós (2007): *Basic Income. The Material Conditions of Freedom*. London: Pluto Press. (En castellà: "Las condiciones materiales de la libertad". *El Viejo Topo*, 2007).
 - 2 Philippe Van Parijs (1991): *Qu'est-ce qu'une société juste?* Paris: Le Seuil.
 - 3 Entrevista de Carlos Abel a Antoni Domènech disponible a <http://www.sinpermiso.info/textos/entrevista-politica-a-anto-ni-domnech> (últim accés, 2 de gener de 2018).
 - 4 Una anàlisi molt documentada pot llegir-se a Domènech (2004): *El eclipse de la fraternidad*. Barcelona: Crítica. "Sóc antidemòcrata, perquè sóc liberal," dirà el poeta Matthew Arnold (1822-1888).
 - 5 Vegeu Domènech i Raventós (2008): "Propiedad y libertad republicana: una aproximación institucional a la renta básica", *Sin Permiso*, núm. 4.
 - 6 De forma clara per a Aristòtil: *Pol.*, 1279b 39 – 1280a 1-3; 1291b 8-13.
 - 7 Com especifica Bertomeu (2005): "Republicanism y propiedad", disponible a <http://www.sinpermiso.info/textos/republicanismo-y-propiedad> (últim accés, 2 de gener de 2018).
 - 8 Casassas i Raventós (2008): "Propiedad y libertad: doce tesis sobre la defensa republicana de la renta básica", disponible a <http://www.sinpermiso.info/textos/propiedad-y-libertad-doce-tesis-sobre-la-defensa-republicana-de-la-renta-bsica> (últim accés, 2 de gener de 2018).
 - 9 Bertomeu i Domènech (2005): "El republicanisme y la crisis del rawlsismo metodológico (Nota sobre método y substancia normativa en el debate republicano)", *Isegoría* núm. 33.
 - 10 Observi's que els drets no constitutius, és a dir els instrumentals, sí que són alienables. El dret públic ens impedeix de vendre la nostra ciutadania. I també impedeix de subscriure contractes privats d'esclavitud voluntària. Alguns filòsofs liberals-libertarians no tindrien problema amb aquests contractes voluntaris d'esclavisme.